

ІНСТИТУТ БАНКРУТСТВА ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ ЕЛЕМЕНТ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

*Козак Л.С., кандидат економічних наук
Федорук О.В.*

Постановка проблеми. У процесі становлення ринкової економіки в Україні багато підприємств опинилися в кризовому стані. Причиною цього є вплив нестабільного навколишнього середовища та неадекватні дії самих суб'єктів господарювання, що, зрештою, і приводить до банкрутства.

Макроекономічна нестабільність та відсутність досвіду роботи обумовили виникнення і поглиблення кризових явищ на багатьох вітчизняних підприємствах. Саме тому гостро постала проблема банкрутства суб'єктів господарювання, а також виникла необхідність його регулювання на державному рівні.

Слід звернути увагу на той факт, що банкрутство та ліквідація підприємств характеризуються не лише збитками власників, постачальників, кредиторів, а й збільшенням кількості безробітних, падінням рівня життя населення, зменшенням податкових надходжень до бюджету. За таких обставин існує велика імовірність виникнення макроекономічної нестабільності. Серед підприємств, справи про банкрутство яких перебувають на розгляді, значний відсоток становлять такі, вартість активів яких набагато вища за кредиторську заборгованість. А це означає, що за умови проведення санації чи реструктуризації ці підприємства можуть розрахуватися з боргами і продовжити діяльність.

Проблема банкрутства є актуальною для підприємств України незалежно від їх організаційно-правових форм та форм власності. Ця проблема має загальнодержавне та соціальне значення, оскільки життєвий рівень громадян України, соціальний мир та злагода у суспільстві визначаються стійким фінансовим станом підприємств, тоді як банкрутство суб'єктів господарювання зумовлює безробіття, низький рівень життя та соціальну напругу у суспільстві, конфлікти між роботодавцями та найманою робочою силою. Тому обґрунтування сутності банкрутства, поглиблення його економічного трактування, визначення основних причин виникнення, набуває особливого значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні наукове дослідження проблеми банкрутства розпочалося з моменту переходу від адміністративно-командної до ринкової економіки. Останнім часом економісти значну увагу приділяють дослідженню сутності та класифікації банкрутства суб'єктів господарювання, визначенню причин його появи.

Теоретичні та практичні аспекти інституту банкрутства знайшли відображення у наукових працях Е. Альтмана, І.А. Бланка, А.П. Градова, В.В. Ковальова, Л.О. Лігоненко, Г.В. Савицької, Л.С. Ситника, О.О. Терещенка, М.І. Тітова, З.Є. Шершньової та інших вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів.

Незважаючи на досить широкий спектр наукових розробок у даній сфері, на сучасному етапі не всі аспекти цієї багатогранної і складної проблеми з'ясовано та обґрунтовано. Так, потребують удосконалення теоретико-методологічні засади дослідження проблеми банкрутства, відкритим залишається питання його класифікації та причин виникнення. Багато положень праць дослідників висвітлені недостатньо, носять суперечливий та дискусійний характер.

Постановка завдання. Основними цілями статті є:

- дослідження та уточнення економічної сутності поняття банкрутства підприємств;
- визначення основних причин виникнення банкрутства суб'єктів господарювання;
- аналіз законодавчої бази інституту банкрутства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найбільш несприятливою кризовою ситуацією на підприємстві є його банкрутство. Банкрутство суб'єкта господарювання – останній етап розвитку кризової ситуації, яке, на думку більшості науковців, зароджується ще в період фінансового здоров'я підприємства.

Пріоритетним у системі правового забезпечення антикризового фінансового управління є законодавство про фінансову неспроможність і банкрутство підприємств. Закон про банкрутство є складовим елементом економічної інфраструктури країни, без якого неможливе функціонування ринкової економіки як такої. В умовах адміністративно-командної системи інституція банкрутства практично не діяла, в колишньому СРСР навіть не було відповідного законодавства. Оскільки переважна більшість підприємств належала до державної власності, оголосити їх банкрутами

практично було неможливо, так як у разі збиткової діяльності такі підприємства отримували державні субсидії. Однак ті часи, коли можна було фактично бути постійним банкрутом, закінчилися [1, с. 41].

Таблиця 1

Досягнення та особливості законодавства про банкрутство зарубіжних країн

Назва країни	Особливості законодавства про банкрутство
1	2
Франція	У 1985 р. у Французькій Республіці були прийняті і нині діють Закон «Про відновлення підприємств і ліквідацію їх майна в судовому порядку», декрет з такою ж назвою і Закон «Про конкурсне управління, ліквідаторів та експертів по визначенню стану підприємства». Дане законодавство є радикально проборжникове, так як закони Франції передбачають більший захист підприємств порівняно із законодавством інших країн. Акцент в законодавстві зроблений на тому, щоб попередити, а не лікувати. З точки зору збереження робочих місць найкращою серед реорганізаційних процедур є здача підприємства в оренду з правом викупу на термін не більше двох років, а серед ліквідаційних – продаж підприємства як виробничої одиниці. Соціальний аспект проявляється і при визначенні пріоритету виплат: перевага надається видачі заробітної плати персоналу підприємства-боржника, а не виплатам іншим категоріям кредиторів. Особлива роль в процесі проведення процедури банкрутства приділяється представнику працівників підприємства-боржника, думка якого враховується судом при прийнятті рішення.
Німеччина	Нове законодавство про банкрутство в об'єднаній Німеччині з'явилося в 1999 р., яке спрямоване на збереження бізнесу боржника і пропорційне задоволення вимог кредиторів. Визначальна роль у визначенні долі боржника належить кредиторам, які через півтора місяця після введення процедури банкрутства повинні прийняти рішення або про продаж майна, або про санацію. Санація неплатоспроможного підприємства може здійснюватися без зміни власника шляхом вкладання коштів у бізнес боржника та зі зміною власника – продаж бізнесу.
Велика Британія	У 1914 р. був прийнятий Закон «Про банкрутства», який у 1986 р. перетворився в Закон «Про неспроможність і банкрутство». Пізніше парламентом внесені значні поправки в цей документ: він став називатися Законом «Про відновлення», ціль якого переорієнтовано в
	бік збереження підприємства шляхом застосування заходів з покращення його фінансового стану. При встановленні факту неплатоспроможності боржника до нього можуть застосовуватись наступні процедури: реорганізаційні (добровільне урегулювання боргів і адміністрування доходів компанії) і ліквідаційні (примусова і добровільна ліквідація). Основна увага законодавства зосереджена на тому, щоб повернути гроші кредиторам і погасити борги за рахунок розпродажу майна банкрута. Новий Федеральний закон «Про неспроможність (банкрутство)» від 26 жовтня 2002 р. і правова система відносяться до радикально прокредиторської групи.
США	З 1979 р. почав діяти новий закон, відповідно до якого до боржників можуть застосовуватись наступні заходи: реорганізація у формі перебудови фінансів, погашення боргів, виплаті дивідендів; ліквідація; заходи, передбачені спеціальними нормативними актами, відносно страхових і банківських корпорацій, будівельних і кредитних установ, які є боржниками. Законодавство розглядає банкрутство як «неминуче зло підприємництва». Ціллю його являється не ліквідація, а реабілітація, відновлення підприємства. Законодавство належить до радикально проборжникової групи.

У Законі України «Про банкрутство», який був прийнятий 14 травня 1992 р., банкрутство визначалось як пов'язана з недостатністю активів у ліквідній формі неспроможність суб'єкта підприємницької діяльності задовольнити у встановлений для цього термін подані до нього з боку кредиторів вимоги і виконати зобов'язання перед бюджетом.

Після введення в дію 1 січня 2000 р. Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» сфера досліджень сутності банкрутства значно розширилась: вітчизняні науковці почали звертати увагу на проблему диференціації економічної та правової сторін цього поняття. Відповідно до цього Закону банкрутство – це визнана господарським

судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури; неплатоспроможність – неспроможність суб'єкта підприємницької діяльності виконати після настання встановленого строку їх сплати грошові зобов'язання перед кредиторами, в тому числі по заробітній платі, а також виконати зобов'язання щодо сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та інші види загальнообов'язкового державного соціального страхування, податків і зборів (обов'язкових платежів) не інакше як через відновлення платоспроможності [2, ст. 1]. В Україні критерієм неспроможності є неможливість задоволення вимог кредиторів протягом трьох місяців на суму не менше трьохсот мінімальних розмірів заробітної плати.

Чинний сьогодні Закон передбачає виконання триєдиної задачі. По-перше, припинення непродуктивного використання виробничих потужностей. По-друге, запобігання розбазарюванню майна неплатоспроможних підприємств. По-третє, задоволення вимог кредиторів.

Слід відзначити, що у формуванні інституту банкрутства бере участь більшість країн світу. У світовій практиці законодавство про банкрутство розвивалося у двох принципово різних напрямках: британська модель, яка розглядала банкрутство як засіб повернення боргів кредиторам, що супроводжувалося ліквідацією боржника; американська модель, основна мета якої полягала в реабілітації підприємства і відновленні його платоспроможності. Інформацію про особливості даного законодавства деяких країн подано в табл. 1.

У світі існують дві правові доктрини інституту банкрутства, які засновані на принципах неоплатності та неплатоспроможності боржника. У тих правових системах, де інститут банкрутства будується за принципом неоплатності, провадження у справах про банкрутство порушується у тому випадку, коли розмір зобов'язань боржника перевищує вартість його активів. При використанні принципу неплатоспроможності провадження у справах про банкрутство порушується у тому випадку, коли боржник призупиняє виконання своїх зобов'язань.

Розрізняють абсолютну та відносну неплатоспроможність. Абсолютна неплатоспроможність – це неспроможність боржника повернути борги кредиторам без застосування процедур банкрутства. Відносна неплатоспроможність – це неспроможність боржника повернути борги кредиторам внаслідок тимчасових фінансових труднощів, проте активи боржника перевищують суму заборгованості.

Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» будується за принципом неплатоспроможності і застосовується у випадку абсолютної неплатоспроможності боржника.

Коли Україна розпочала будувати ринкову економіку, вона зіткнулася з проблемою вибору політики у сфері банкрутства, спрямованої на ліквідацію боржника чи на його фінансову санацію. Пріоритетність санації над ліквідацією боржника є ідеологією законодавства про фінансову неспроможність у Франції. Можливість фінансового оздоровлення передбачена введеним в 1999 р. новим законодавством про фінансову неспроможність у Німеччині. Механізм санації підприємств у процесі провадження справи про банкрутство закладені у відповідному законодавстві Росії.

Українські та зарубіжні науковці, досліджуючи економічний аспект банкрутства, визначають сутність даного поняття дещо неоднаково. Зокрема можна навести такі визначення банкрутства суб'єктів господарювання:

- визнана арбітражним судом нездатність боржника в повному обсязі задовольнити вимоги кредиторів за грошовими зобов'язаннями і (чи) виконувати обов'язки зі сплати інших обов'язкових платежів [3, с. 643];
- завершальне явище, апогей розгортання кризи (третя фаза кризи – криза розрахунків по боргах); юридичний засіб розв'язання економічної проблеми, пов'язаної з неспроможністю підприємства розрахуватися по своїм зовнішнім зобов'язанням та продовжувати фінансування бізнесу [4, с. 33, 62, 64];
- наслідок глибокої фінансової кризи, система заходів щодо управління якою не дала позитивних результатів [5, с. 13];
- припинення за судовим рішенням господарської діяльності фізичних чи юридичних осіб внаслідок неспроможності задовольнити визнані ними (або визнані судом правомірними) вимоги кредиторів та виконати обов'язки перед бюджетом, у зв'язку з перевищенням зобов'язань боржника над вартістю його майна, якщо застосування визначених в законі заходів запобігання банкрутства не дало позитивних результатів [6, с. 26];
- примусова ліквідація підприємства для поділу майна боржника між кредиторами [7, с. 92];

• діюча форма перерозподілу суспільного капіталу з метою більш ефективного його використання [8, с. 71].

В науково-практичній літературі виділяють наступні види банкрутства [4, с. 71]:

- залежно від навмисності виникнення ситуації банкрутства: необережне, навмисне;
- залежно від наміру виникнення ситуації банкрутства: реальне, фіктивне, приховане;
- залежно від наявності фінансово-економічних передумов: технічне, економічне;
- залежно від визнання факту банкрутства: юридичне, загроза банкрутства;
- залежно від ініціатора банкрутства: примусове, добровільне;
- залежно від основної причини, що зумовила виникнення і розвиток фінансової неспроможності: екзогенний тип; ендегенний тип ситуації банкрутства (банкрутство бізнесу (менеджменту), банкрутство власника; банкрутство виробництва);
- залежно від національної належності сторін: національне, міжнародне;
- залежно від ступеня задоволення вимог кредиторів при ліквідації: з повним задоволенням вимог; з частковим задоволенням вимог;
- залежно від економічних наслідків банкрутства (результату розгляду справи): банкрутство з наступною ліквідацією підприємства; банкрутство як засіб реорганізації, оновлення бізнесу.

Банкрутство суб'єктів господарювання зумовлене самою сутністю ринкових відносин, пов'язаних із невизначеністю досягнення кінцевих результатів і ризиком утрат. Фактори, що обумовлюють появу банкрутства в діяльності підприємства подано на рис. 1.

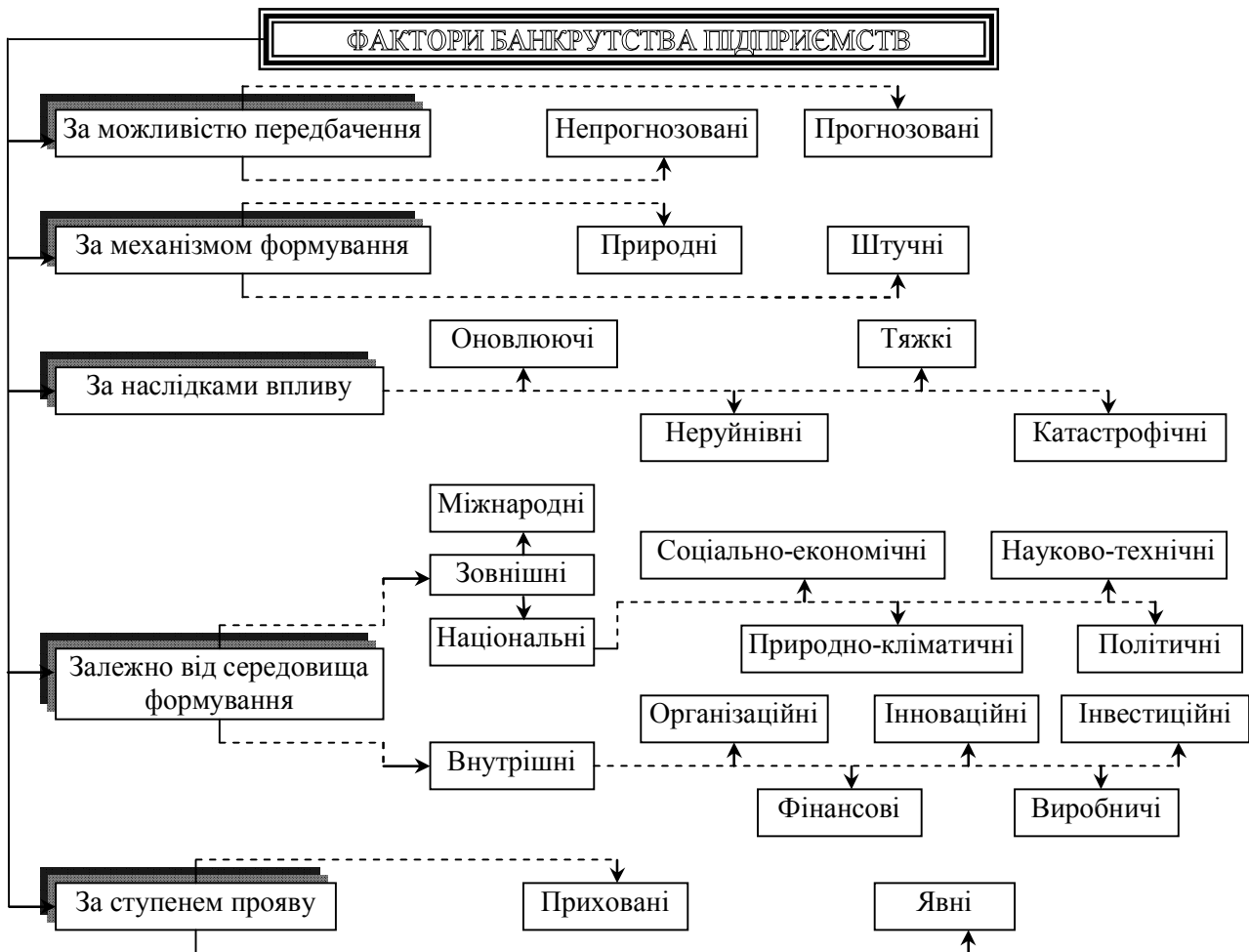

Рис. 1. Класифікація основних причин банкрутства підприємств

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Таким чином, дослідження інституту банкрутства у перехідній економіці та пошук шляхів його вдосконалення надзвичайно актуальні.

Поява негативних явищ в господарській діяльності підприємства, зокрема зменшення доходів, зростання збитків, поява тривалої фінансової нестійкості, погіршення показників роботи підприємства, свідчать про велику імовірність банкрутства суб'єкта господарювання. Виникнення банкрутства пов'язане з неефективним управлінням підприємством, необґрунтованою маркетинговою стратегією, нераціональним використанням ресурсів тощо.

Поглиблення кризи платоспроможності обумовлює виникнення ситуації, за якої підприємство не може задовольнити вимоги кредиторів. Це спонукає кредиторів до судового захисту своїх прав шляхом порушення справи про банкрутство суб'єкта підприємницької діяльності. За таких умов підприємство не може своєчасно виплачувати борги і банкрутство стає юридично очевидним.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що банкрутство суб'єктів господарювання характеризується неспроможністю підприємств відновити фінансову стійкість та платоспроможність внаслідок суттєвих фінансових збитків, що не дозволяють нормально здійснювати виробничо-господарську діяльність.

Варто зазначити, що існує проблема з ідентифікації ознак і причин виникнення банкрутства підприємств, так як вони часто носять прихований характер, що і визначає напрямки подальших досліджень.

Інститут банкрутства є одним з інструментів регулювання розвитку ринку. Саме ринок щоденно змушує одних власників поступатися місцем іншим, сильнішим конкурентам. Звільняючи ринок від банкрутів, держава захищає суб'єктів ринку від фінансових втрат, навмисного нанесення збитків. Процес банкрутства повинен бути спрямований на стимулювання розвитку бізнесу і зростання ефективності економіки, очищення ринку від недієздатних учасників, створення умов для відновлення бізнесу у випадку доцільності та бажання власників підприємств.

Література

1. *Терещенко О.О.* Антикризисное фінансове управління на підприємстві: Монографія. – К.: КНЕУ, 2004. – 268 с.
2. *Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом:* Закон України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради. – 1999. – № 42-43. – С. 378-425. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
3. *Савицька Г.В.* Економічний аналіз діяльності підприємства: Навч. посіб. – 3-тє вид., випр. і доп. – К.: Знання, 2007. – 668 с. – (Вища освіта XXI століття).
4. *Лігоненко Л.О.* Антикризисное управління підприємством: Підручник. – К.: Київ. нац. торг.-економ. ун-т, 2005. – 824 с.
5. *Терещенко О.О.* Фінансова санація та банкрутство підприємств: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2000. – 412 с.
6. *Тітов М.І.* Банкрутство: матеріально-правові та процесуальні аспекти / За наук. ред. В.М. Гайворонського. – Х.: Фірма «Консум», 1997. – 192 с.
7. *Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 2* / Редкол.: ... С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 848 с.
8. *Салига С.Я., Ляшенко Є.І., Дацій Н.В., Корецька С.О., Нестеренко Н.В., Салига К.С.* Антикризисное фінансове управління підприємством: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 208 с.

УДК 658.7

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛОГІСТИКИ

Концева В.В., кандидат економічних наук
Костенко С.С.

Постановка проблеми. Логістика–наука про планування, управління, контроль та регулювання руху матеріальних, фінансових та інформаційних потоків у просторі та часі від їх первинного джерела до кінцевого споживача. Проблеми логістики вже більше 25 років в зростаючих масштабах привертають увагу вчених, фахівців, керівництва фірм, підприємств та корпорацій розвинутих країн світу. Ця гостра зацікавленість відображається в науковому та практичному планах.